

Veckans växt v. 6 2010

Åbrodd - gudomlig och odödlig

Flera arter inom det spännande släktet *Artemisia*, såsom dragon, gråbo, åbrodd och malört, uppmärksammades tidigt i historien. Släktet har fått sitt namn efter grekernas gudinna Artemis. Artemis var kyskhetens och naturkrafternas gudinna, barnaföderskors beskyddare, månggudinnan och mycket mer.

I *Juliana Anicia Codex* (eller *Wien Dioscurides*), ett mycket påkostat illustrerat verk från omkring 515 e.Kr., finns illustrationer av fem olika *Artemisia*-arter, däribland malört (*A. absinthium*, L.) som där går under namnet *Absinthion bathipikron*, och åbrodd som då hette *Abrotonon*. *Juliana Anicia Codex* gjordes åt den Bysantinska prinsessan Juliana Anicia. Mycket tyder på att dessa manuskript senare kopierades och blev sjukhusens främsta lärobok som användes dagligen under flera århundraden.

Originalhandskriften upptäcktes i Istanbul på 1560-talet av en flamländsk diplomat som var anställd hos kejsare Ferdinand I. Kejsaren köpte manuskriptet och därför finns originalet i Das Österreichische Nationalbibliothek i Wien. Av ursprungliga 435 helsidesillustrationer av växter finns 383 bevarade. År 1997 fördes manuskriptet in på Unescos lista över världsminnen (Memory of the World Programme).

Det första skriftliga beviset för att även vi nordbor fick njuta av denna växt finner vi i Harpestrengs örtabok från tidig medeltid. Henrik Harpestreng var kanik (kyrkoherre) och läkare i Roskilde under 1200-talets första hälft. Han var också örtaboksförfattare. Avskrifter av hans verk var den tidens viktigaste källa även för svenska läkeböcker. Harpestreng, som var kyrkligt skolad, skrev naturligtvis på latin. Det klassiska latinska växtnamnet *abrotonon* förvandlades senare under medeltiden genom felaktig handskriftskopiering till åbrodd. Artnamnet för åbrodd, *abrotanum*, kommer ur grekiska ordet *abrotos* som betyder gudomlig och odödlig, vilket troligtvis syftar på växtens medicinska kvaliteter.

Just kombinationen bitterämnen och eteriska oljor finner vi hos de flesta läkemedelsväxter. Åbrodden är inget undantag. Växten innehåller en rad intressanta ämnen. Doften kommer från de eteriska oljorna och den beska smaken härrör bl.a. från en antibakteriell verksamt alkaloid (abrotanin). Precis som släktnamnet antyder har växten ordinerats mot allehanda kvinnosjukdomar och för att underlätta vid förlossningar. Den ökar menstruationen, vilket också betydde att man försökte abortera foster med hjälp av åbrodd.

Växten tillskrevs också galldrivande, antiseptisk och sår-läkande verkan. Åbrodd "förekommer hastig förruttelse" och därför rekommenderades omslag för att hindra kallbrandens snabba förlopp. Åbrodd liksom humle användes som "balsamisk ört", som man la i kistan runt den döde för att förhindra förruttelseprocessen. Att göra dekokter av växten och tvätta sig med skulle vara ett sätt att bli kvitt skabb.

III. ARTEMISIA ABSINTHIUM
Eberm.

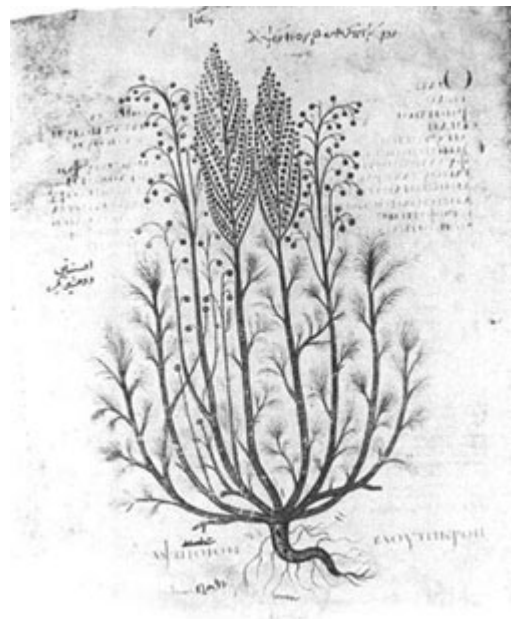
Även i matlagningen har bladen av åbrodd använts, som krydda till söndagssteken. Speciellt lämplig ansågs den vara till anka, gås och vildsvin. Beskan balanserar fettet väl. Idag avråder man från detta bruk, då alkaloiden inte bara smakar bittert utan också är något giftig. Då malört och gråbon genom tiderna har smaksatt brännvin, lär även den mycket närbesläktade åbrodden ha gjort det.

Åbrodden var också en av de viktigaste växterna i kyrkbuketten eller kyrkvasten som kvinnorna och flickorna i församlingen skulle ha med sig till gudstjänsten. Den skulle bäras i vänstra handen bredvid psalmboken och "hannakläet" (näsduken). Andra väldoftande växter som kunde finnas i buketten var malört, renfana, luktsalvia, mattram och grönmynta, men också lite andra arter beroende på var i landet man bodde.

Trots sitt stolta förflutna och namn är växten ganska anspråkslös, både till utseende och växtplats. Den grågröna aromatiskt doftande busken med mycket finflikiga blad blir ca en halv meter hög. Doften är stark och påminner något om citron, så det är inte konstigt att det franska namnet på växten är "citronelle".

Oftast går växten inte i blom under våra förhållanden, men skulle den göra det är blommorna runda och millimeterstora. Med lupp skulle man kunna se att de tillhör de korgblommiga växterna (*Asteraceae*). Det är nästan som om de blekgula blommorna gömmer sig i bladvecken och inte vill bli upptäckta. Växten bildar inga frön hos oss och förökningen måste därför ske vegetativt med sticklingar.

Åbrodden har inga höga anspråk på näring eller skötsel, så än idag kan man hitta mycket gamla exemplar i trädgårdar. Trots sin oansenlighet har vi i POM faktiskt kunnat samla in ett tiotal gamla åbroddsplantor. Att människor så väl minns växten beror nog helt och hållet på den starka och angenäma doften den sprider. "Den luktade så starkt när man drog den genom handen" beskriver en av personerna som skänkt en växt. Åbrodden var tydligen också en växt man tog med sig när man flyttade. Det finns plantor som på detta sätt har "vandrat med sin ägare" över hela landet!

Text och foto: Else-Marie K. Strese

Källor:

- Collins, M. (2000) *Medieval Herbals. The Illustrative Traditions*. The British Library and University of Toronto press.
- Corneliuson, J. (1997) *Växternas namn*. Wadström & Widstrand Stockholm
- Lieberei, R. und Reisdorf, C. (2007) *Nutzpflanzenkunde*. Thieme Verlag Stuttgart, New York
- Illustrationen i svart/vitt: *Absinthion bathipikron* ur *Juliana Annica Codex* fol 22v (kommentar: växten påminner mer om åbrodd än malört p g a de finflikiga bladen)
- Illustration i färg: *Abrotanum Mas*, synonym *Artemisia arbotanum* ur Basilius Besler, *Hortus Eystettensis*, 1613